

Natzmer Dubislaw Gneomar von

Urodził się 14 września 1654 r. w Chocimlinie w okręgu sławieńskim na Pomorzu, jako najmłodszy spośród ośmiorga dzieci Joachima Heinricha v. N. (zm. 25 stycznia 1671 r.), brandenburskiego landrata i właściciela Bielina (okr. chojnicki), Chocimi-
na (okr. sławieński), Łupawy i Objazdy (okr. słupski) i jego żony Barbary z d. v.

Weiher (zm. ok. 1700 r.) z linii nowęcińskiej¹. Natzmer wychowywał się w Nowęcinnie k. Łeby, w domu swego wuja Franza v. Weihera (ur. 3 czerwca 1620 r., zm. 15 lipca 1677 r.). Obie rodziny łączyły bliskie więzy. Siostry Weihera wyszły za członków rodziny Natzmerów: Nikolaina za starostę lęborskiego Antona v. N., a Barbara za landrata brandenburskiego Joachima Heinricha v. N., ojca przyszłego feldmarszałka.

Młody Natzmer otrzymał w domu wuja dobre warunki rozwoju. Weiher był człowiekiem zamożnym i wykształconym. Pierwsze nauki oraz podstawy religii chrześcijańskiej (luterkańskiej) otrzymał od

¹ A. Elzow, *Pommerscher Adelsspiegel*, Vorpommersches Landesarchiv Greifswald, Rep. III/77, s. 115; *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch*, Gotha 1906, s. 531; R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Königsberg 1858, Bd. 1, Beil. IX, s. 101; K.W. Schöning, *Des Generalfeldmarschalls Dubislaw Gneomar von Natzmer auf Gannewitz. Leben und Kriegsthaten*, Berlin 1838, s. 3; K. Stichler, *Dubislaw Gneomar von Natzmer, Generalfeldmarschall*, [w:] „Soldatenfreund”, Berlin 1884/85, Jg. 52, s. 282–298; H.G. Bloth, *Soldat und Vermittler. Generalfeldmarschall Dubislaw Gneomar v. Natzmer (1654–1739). Pommer, Pietist, Preuße*, [w:] „Baltische Studien”, 1984, Bd. 70, s. 82; K. Priesdorff von, *Soldatisches Führertum*, Bd. 1, s. 67; Archiv der Brüder-Unität in Herrnhut posiada rękopis wspomnień D. G. v. Natzmera, który został opublikowany w 1881 r. w Berlinie: *Memoiren des Freiherrn Dubislaw Gneomar von Natzmer, kgl. preuß. Feldmarschalls. Mit spez. Erlaubnis des Besitzers*, hrsg. von E. v. Ballestrem, bearb. und mit Erläuterungen versehen.

nauczyciela domowego. W 1638 r. został immatrykulowany na uniwersytecie królewskim². Jeszcze w tym samym roku wyjechał na dalsze studia do Pragi³. Już w 1639 r. słuchał wykładów w Lejdzie, a następnie odbył podróże kształcące do Paryża i Londynu. Pobierał nauki z arytmetyki, fechtunku i języków obcych. Do rodzinnego domu powrócił ze znajomością języka polskiego (rodzina Weihera była niemieckojęzyczna), francuskiego i angielskiego oraz jako zwolennik nauki Kalwina. W ziemi łęborskiej dziedziczył dobra Nowęcina, Szczenurze, Skarszewo, Geś, Rozgórze oraz Gniewino. 17 lipca 1654 r. wraz z żoną Barbarą z d. v. Krokowską uzyskał tenutę baldenburską (białoborską), następnie hammersztyńską (czarnańską) i wałecką⁴. Jako starosta w Wałczu wspierał tamtejszą gminę luterańską i burmistrza Gottschalka w rywalizacji z przybyłymi tam w 1618 r. polskimi jezuitami. Co więcej, sam został członkiem tamtejszej gminy luterańskiej. Miał również prawo patronatu nad luterańskim kościołem w Łebie. Pod jego ochroną reformacja rozwijała się tutaj bez przeszkód. Jako obrońca protestantyzmu oddał w 1669 r. głos na Michała Korybuta⁵. Weiher zmarł bezpotomnie w 1677 r. W testamencie zapisał kościołowi w Łebie 4000 talarów na cele fundacji dobroczynnej, a dla swego urodzonego w 1646 r. w Nowęcinie siostrzeńca Nikolausa Ernesta v. Natzmera znaczne posiadłości ziemskie⁶. Nikolaus Ernest v. N. zmarł 10 września 1702 r. Mimo, iż był czterokrotnie żonaty, nie pozostawił potomków. Jego dziedzicem został młodszy o 8 lat brat Dubisław Gneomar v. N. Starsi bracia studiowali w Toruniu, Poznaniu, Frankfurcie nad Odrą, Tybindze i we Francji, piastowali następnie stanowiska radcy wirtemburskiego, szambelana brandenburskiego, czy bawarskiego *chargé d'affaires* w Straßburgu⁷.

Dubisław Gneomar v. Natzmer do ukończenia 10 roku życia kształcił się pod okiem nauczyciela domowego w Nowęcynie, a następnie uczęszczał do szkoły w Bielinie. Jako 13-letni młodzieniec dołączył w 1667 r. do Joachima Ernsta v. Grumbkowa (1637–1690), swego przyszłego protektora. Grumbkow pochodził ze znanego i zamożnego pomorskiego rodu. Po studiach w Rostocku i podróżach kształcących do Francji i Włoch wybrał służbę wojskową. Był kapitanem i szefem kompanii w pułku hrabiego Christiana Alberta v. Dohny, gubernatora twierdzy Kostrzyń.

² *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.*, hrsg. von G. Erler, Leipzig 1910–1917, Bd. 1, s. 391.

³ F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern*, Lauenburg 1912, s. 404, 405; R. Gerlach, *Ernst v. Weiher an seinen Sohn*, [w:] *Heimatsbuch Lauenburg*, Gummersbach 1967, s. 324.

⁴ P. Czaplewski, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454–1772*, Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń 1919–1921, R. 26–28, s. 52, 53; F. Schultz, *Geschichte des kreises Dirschau*, s. 304.

⁵ *Volumina legum*, t. 5, s. 35; J. Dunin Borkowski, M. Dunin Wąsowicz, *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, [w:] „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, Lwów 1910, t. 1, s. 247.

⁶ H. G. Bloth, *op.cit.*, s. 84.

⁷ *Ibidem*, s. 85, p. 19.

Awansował później do stopnia feldmarszałka, a w 1675 r. został powołany na najwyższy urząd w czasach Wielkiego Kurfiršta: naczelnego komisarza wojennego. Grumbkow otworzył Natzmerowi drogę do kariery. Odkrył w nim ogromny talent wojskowy i zdolności administracyjne. Młody Natzmer odbył wraz z synami Dohny służbę paziowską⁸. Otrzymał gruntowną wiedzę z dziedziny wojskowości, a w szczególności z sztuki fortyfikacji. U boku feldmarszałka Grumbkowa wziął udział w swej pierwszej kampanii w Nadrenii. W 1672 r. wybuchła wojna francusko-holenderska, która zburzyła pokój w całej niemal Europie. W 1673 r. do wojny po stronie Holandii przyłączyły się Brandenburgia, Austria i Hiszpania. Wielki Kurfirst w towarzystwie hrabiego Dohny prowadził swoich żołnierzy nad górny Ren. Natzmer stale towarzyszył surowemu hrabiemu. Służba paziowska była bardzo ciężka. Obozował głównie w stajni. Jeszcze w 1673 r. Natzmer został uwolniony ze służby paziowskiej przez v. Barfuśa, ówczesnego oficera sztabu hrabiego Dohny. Po licznych przygodach przybył na wiosnę 1674 r. ze swoim francuskim przyjacielem do Den Haag⁹. Inny przyjaciel z czasów służby paziowskiej, który u boku hrabiego v. Lippe w Detmold uczył się techniki fortyfikacji, wprowadził Natzmera do otoczenia starego księcia von Nassau-Siegen. Młody książę Moritz von Nassau przyjął go jako kadeta. Wraz z innymi żołnierzami Natzmer wyruszył na wyprawę przeciwko księciu Ludwikowi Bourbonowi („Wielki Kondeusz”). Uczestniczył w swej pierwszej większej bitwie pod Seneff (14 sierpnia 1674 r.). Dostał się do niewoli i wraz z innymi 300 jeńcami został przetransportowany do Reims i uwięziony w budynku zwanym „Bon Dieu”. Pobyt w niewoli wywarł ogromny wpływ na poglądy religijne młodego Natzmera. W obozie przebywali jeńcy z różnych zakątków Europy. Jak później wspominał, podczas nabożeństw „Holendrzy modlili się po holendersku, żołnierze cesarscy, Brabantczycy i Hiszpanie odmawiali *Ave Maria* w swoich językach, kurlandczycy i luteranie śpiewali w chaosie jeden przez drugiego”. W „Bon Dieu” Natzmer zetknął się po raz pierwszy z filozofią neostoicyzmu leydejskiego profesora Justusa Lipsiusa, ale przy całym podziwie dla niej, nie stał się jej propagatorem. Po 3-miesięcznej niewoli odzyskał wolność i dołączył w 1675 r. w Brukseli do armii holenderskiej. Stary książę von Nassau-Siegen – namiestnik Wielkiego Kurfiršta w Cleve i generał holenderski w jednej osobie – przyjął go jako chorążego do służby niderlandzkiej. Natzmer wziął udział w walkach z Francuzami w okolicach Valenciennes, gdzie Ludwik XIV osobiście dowodził armią francuską. Po zakończeniu walk uzyskał urlop i udał się do Nowęcina, gdzie żyła jeszcze jego matka i wuj Franz v. Weiher¹⁰. Wkrótce potem uzyskał zgodę na zwolnienie ze służby holenderskiej i zameldował się w 1676 r. u Joachima Ernsta v. Grumbkowa w Berlinie, który przyjął go jako porucznika do swego pułku dragonów¹¹. Następnie udał się

⁸ K.W. Schöning, op.cit., s. 6, 7; K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67.

⁹ H. G. Bloth, op.cit., s. 85.

¹⁰ *Ibidem*, s. 86.

¹¹ K.W. Schöning, op.cit., s. 8–13.

z kurfirstem brandenburskim do Dobberanu, ale musiał szybko wracać do swego pułku, który jeszcze tej zimy wyruszał na kampanię pomorską przeciwko Szwedom (1677/79 r.). Fryderyk Wilhelm wkroczył na Pomorze szwedzkie i zajął Szczecin (1677 r.). Natzmer brał udział w walkach o miasto, a następnie wraz z Grumbkowem wziął udział w desancie na Rugię i jako pierwszy wysiadł na ląd¹². Po zakończeniu ekspedycji otwarcie skrytykował przed Wielkim Kurfirstem sposób prowadzenia działań, a zwłaszcza pokonanie przejścia na Rugię. Żołnierze przepawili się na wyspę na statku holenderskim, podczas gdy on sam dotarł na ląd jako pierwszy... na swoim koniu. Dzięki temu wyczynowi zwrócił na siebie uwagę feldmarszałka Derfflingera i został jego adiutantem. Następnie wziął udział w zdobyciu Stralsundu i pościgu za pokonanymi wojskami szwedzkimi. Na mocy pokoju w Nimwegen (1678 r.) Fryderyk Wilhelm musiał jednak zwrócić Szwedom Pomorze. W 1680 r. Natzmer otrzymał awans na kapitana sztabowego i dowódcę kompanii, a w roku następnym na kapitana porucznika (*Kapitänlieutenant*) w kompanii przybocznej swego pułku we Frankfurcie nad Odrą. Odtąd intensywnie wprowadzał nową technikę jeździeczą. Na polecenie kurfirsta odbył w 1682 r. wspólnie z kapitanem Nikolausem v. Belowem podróżę kształcącą po Francji. Interesowały go głównie fortyfikacje w Straßburgu, Breisach, Freiburgu i Lionie. Nie zaniedbywał jednak lekcji fechtunku, tańca, jazdy konnej i języków obcych, w tym języka włoskiego. Studia obejmowały również znajomość francuskiej dyplomacji i finansów. W okresie pobytu we Francji Natzmer gościł m.in. na dworze księcia Ernesta Augusta, późniejszego kurfirsta hanowerskiego ożenionego z księżną Palatynatu Zofią (Sophie von der Pfaltz). Ich syn wstąpił na tron angielski jako Jerzy I. Po powrocie z wojaży Natzmer zgłosił się w 1683 r. jako ochotnik ze strony brandenburskiej na wyprawę przeciwko Turcji, która toczyła wojnę z Austrią. Ostatecznie nie wziął udziału w walkach. Wojska tureckie zostały pokonane pod Wiedniem przez koalicję wojsk chrześcijańskich pod dowództwem króla polskiego Jana III Sobieskiego. W 1685 r. Natzmer służył w pułku hrabiego Dietricha v. Dohny, a w 1686 r. wziął udział w wyprawie generała brandenburskiego v. Schöninga na Węgry przeciwko Turkom. Uczestniczył w oblężeniu miast Gran i Neubäusel oraz w szturmie na Ofen (Budapeszt), podczas którego został ciężko ranny w głowę. Po zakończeniu kampanii został 10 lutego 1687 r. generalnym adiutantem Wielkiego Kurfirsta i awansował na kapitana dragonów. Jego zwierzchnikiem był słynny dowódca hrabia Friedrich Hermann v. Schonberg („Duke of Schonberg”). 15 czerwca 1688 r. awansował na podpułkownika. W tym samym roku obalono króla Anglii Jakuba II dążącego do wzmocnienia katolicyzmu i absolutyzmu. Parlament wezwał do Anglii Wilhelma Orańskiego (męża Marii, córki Jakuba II) protestanta i namiestnika w Republice Zjednoczonych Prowincji (Holandia). Wilhelm wylądował w Anglii z korpusem ekspedycyjnym i ruszył na Londyn, a król Jakub II schronił się we Francji. W lutym 1689 r. Wilhelm zasiadł na tronie

¹² *Ibidem*, s. 19; K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67.

angielskim. Ekspedycję Wilhelma Orańskiego wspierał Fryderyk III, związany z nim więzami krwi, religii i przyjaźni, który wysłał do Anglii korpus pomocniczy. 5 listopada 1688 r. około 6 tysięcy ludzi wylądowało w Torbay (na wsch. od Plymouth). Ekspedycją dowodzili marszałkowie v. Grumbkow i v. Schonberg. W wyprawie uczestniczył również Natzmer, który znajdował się w świącie Schonberga podczas uroczystego wjazdu Wilhelma Orańskiego do Londynu. 1 stycznia 1689 r. statek z Natzmerem na pokładzie opuścił Anglię i udał się w drogę powrotną. Statek wpadł jednak w pułapkę kaprów i Natzmer po raz drugi dostał się do francuskiej niewoli. Został uwięziony w Dunkierce¹³. Starania Grumbkowa i wymiana not między Berlinem i Paryżem nie doprowadziła do jego uwolnienia. Natzmer z pomocą swego wiernego sługi zorganizował udaną ucieczkę i powrócił do Berlina. W uznaniu zasług król mianował go 10 października 1689 r. pułkownikiem. Jeszcze w tym samym roku wziął udział w swej kolejnej kampanii. Został ranny w czasie oblężenia Kaiserswerth (obecnie dzielnica Düsseldorfu). Uczestniczył w oblężeniu twierdzy Bonn (ponownie ranny) i Namur. W 1691 r. na polecenie Grumbkowa utworzył słynną kompanię „Grand Mousquetaires”, która 20 grudnia tr. została przekształcona w pułk jazdy (1 szwadron i 2 kompanie)¹⁴. 19 czerwca 1696 r. otrzymał awans na generała majora¹⁵. W 1697 r. z powodu niepokojów w Polsce (elekcja Augusta II) Natzmer otrzymał rozkaz utworzenia na granicy kordonu wojskowego i przeniósł swoją kwaterę główną do Gorzowa Wielkopolskiego. W okresie pokoju od 1698 do 1701 r. kurfirst, którego celem było uzyskanie korony królewskiej, musiał ograniczyć wydatki na armię. Pułk Natzmera został zredukowany do 60 konnych. Nowy rozdział w karierze wojskowej Natzmera otworzyła hiszpańska wojna sukcesyjna, która wybuchła w 1701 r. Po śmierci Karola II Habsburga Francja wysłała na tron hiszpański Filipa V Bourbona. Przeciw Francji wystąpiły Anglia, Holandia, Austria, kraje niemieckie, Brandenburgia, Portugalia i Sabaudia. Wojna toczyła się m.in. w Niemczech i Niderlandach hiszpańskich. Natzmer rozpoczął służbę w armii cesarskiej. 11 września 1702 r. został skierowany do Niderlandów jako oficer sztabu generała v. Heidena i wziął udział w kampanii 1702–13 r. Uczestniczył w oblężeniu i zajęciu Kaiserswerth (postrzelony w lewą rękę), zdobyciu miast Venlo (na zach. od Düsseldorfu), Roeremonde i Rheinberg. Podczas szturmów Bonn został dwukrotnie ranny i dostał się do niewoli. Został uwięziony w Donauwörth (na pn. od Augsburga)¹⁶. W 1703 r. oblężenie Bonn kontynuowały armie sojusznicze z lordem Marlborough na czele. Jeszcze w tym samym roku Natzmer został wymieniony i 1 lipca 1703 r. wrócił do armii cesarskiej. Bił się w potyczce nad Schwemmingen Bach (wzięty do niewoli przez Bawarczyków i wkrótce wymieniony), pod Höchstädt

¹³ K.W. Schöning, op.cit., s. 28, 29, 61–74; H. G. Bloth, op.cit., s. 87, 88.

¹⁴ K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67.

¹⁵ *Ibidem*, s. 67.

¹⁶ K. W. Schöning, op.cit., s. 96–103, 207; K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67; H. G. Bloth, op.cit., s. 89.

(kłęska) i w zdobyciu Hagenau. Na kampanię 1704 r. wyruszył wraz z korpusem armijnym księcia Leopolda anhalckiego (von Anhalt–Dessau). Walczył pod rozkazami lorda Marlborough i został ranny w bitwie pod Blindheim (Blenheim na pn. od Oxfordu w Anglii, bitwa wymieniona przez E. Creasy’ego wśród piętnastu decydujących bitew w dziejach świata)¹⁷. 13 sierpnia 1704 r. doszło do kolejnego starcia pod Höchstädt. Natzmer znał dobrze miejsce ubiegłorocznej klęski. Mógł obu dowódców, księciu Eugeniuszowi Sabaudzkiemu (1663–1736) – twórcy austriackiej potęgi wojskowej oraz lordowi Marlborough dowódcy koalicji, przekazywać informacje istotne dla dalszych losów bitwy. Na czele 22 szwadronów pruskiej kawalerii Natzmer zaatakował nieprzyjaciela i doprowadził do rozstrzygnięcia na środkowym odcinku. Podczas bitwy został postrzelony poniżej prawej piersi. Stracił dużo krwi, ale nie odniósł poważniejszych obrażeń wewnętrznych. Za zasługi otrzymał 6 grudnia 1704 r. awans na generała porucznika. W 1706 r. znalazł się ponownie w Niderlandach i wziął udział w kolejnych kampaniach hiszpańskiej wojny sukcesyjnej w latach 1706–1907 i 1710 r. Walczył u boku największych dowódców epoki: księcia Leopolda anhalckiego (von Anhalt–Dessau), księcia Eugeniusza Sabaudzkiego (von Savoyen) i lorda Marlborough. Uczestniczył w oblężeniu Douai (na wsch. od Arras we Francji) i walkach nad pobliską rzeką Aire. W 1708 r. wykazał się niezwykłą błyskotliwością i wielkim męstwem w bitwach pod Oudenarde i Malplaquet. Uczestniczył również w oblężeniu Lille, Gent, Tournai i Mons. Będąc wielokrotnie ranny, między innymi w lewe oko, znalazł się w największym niebezpieczeństwie. Wyszedł jednak szczęśliwie z opresji i dołączył do armii. Po zdobyciu francuskich linii oporu, pod nieobecność hrabiego v. Lottum, dowodził jednocześnie piechotą i kawalerią. Następnie wziął udział w ostatniej kampanii lorda Marlborough¹⁸. Zimą 1711/1912 r. żołnierze północnej koalicji przeciw Szwecji, Rosji, Danii i Polsce stanęli na Pomorzu szwedzkim. W okresie wojny północnej król Fryderyk Wilhelm zajął Szczecin i Pomorze Przednie (*Vorpommern*) aż do ujścia Piany¹⁹. 11 kwietnia 1713 r. podpisano pokój w Utrechcie kończący wojnę sukcesyjną w Hiszpanii. 18 grudnia 1714 r. król pruski odznaczył Natzmera Orderem Czarnego Orła²⁰, a 23 maja 1715 r. awansował na generała kawalerii²¹. W tym samym roku Natzmer wziął udział w kampanii pomorskiej. Dowodził wojskami walczącymi przeciwko królowi szwedzkiemu Karolowi XII. Był to jego ostatni znaczący udział w działaniach wojennych. Należał do ścisłego grona najbliższych przyjaciół króla pruskiego. Corocznie uczestniczył w uroczystościach rocznicowych

¹⁷ E. Creasy, *The Fifteen Decisive Battles of the World: from Marathon to Waterloo*, London 1851.

¹⁸ K.W. Schöning, op.cit., s. 236, 273, 324; K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67; H. G. Bloth, op.cit., s. 90, 96.

¹⁹ H. G. Bloth, op.cit., s. 98.

²⁰ K. W. Schöning, op.cit., s. 350; H. Hengst, *Die Ritter des Schwarzen Adlerordens. Biographisches Verzeichnis sämtlicher Ritter des Hohen Ordens vom Schwarzen Adler von 1701 bis 1900*, Berlin 1901, s. 217.

²¹ K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67.

z okazji bitwy pod Malplaquet w Wusterhausen. 3 czerwca 1728 r. otrzymał awans na feldmarszałka²².

Natzmer był wybitnym dowódcą i znawcą nowoczesnych technik wojennych, człowiekiem o szerokich horyzontach. W swojej karierze zetknął się z największymi dowódcami epoki: Eugeniuszem Sabaudzkim i lordem Marlborough. Więzy przyjaźni łączyły go również z baronem Karlem Hildebrandem v. Cansteinem (1667–1719), zwolennikiem szerokich reform w armii. Canstein pochodził z westfalskiego rodu szlacheckiego. Studiował prawo, był paziem na dworze berlińskim (1689 r.), oficerem brabanckim (1691 r.) i luterzańskim pietystą. Dzięki niemu Natzmer związał się z ruchem pietystycznym (ruch na rzecz reform religijno-społecznych w Prusach) zainicjowanym w 1691 r. przez Philippa Jakoba Spenera. Canstein, jego szwagier Friedrich Rudolph v. Canitz oraz Spener, organizowali spotkania w domu Canitza. Poprzez związki z Cansteinem Natzmer wszedł również w kontakty z drugim wielkim przedstawicielem luterńskiego pietyzmu, Augustem Hermannem Francke, którego wspierał finansowo (na przykład w 1696 r. przekazał mu za pośrednictwem Cansteina darowiznę w wysokości 100 talarów)²³. W 1702 r. 51-letni Natzmer wziął ślub z 30-letnią wdową hrabiną Charlottą Justyną v. Zinzendorf: z d. v. Gersdorf (jej poprzednie małżeństwo trwało tylko rok). Jej syna z pierwszego małżeństwa powierzył później opiece Francke'go. Ślub z hrabiną v. Zinzendorf został zaaranżowany przez Cansteina i miał dalekosiężny cel: otwarcie drzwi do najbardziej wpływowych kręgów Berlina. Canstein cieszył się na dworze ogromnym poważaniem, które zyskał m. in. dzięki współpracy ze swoim szwagrem Canitzem i szwagrem swej żony generałem Kurtem Hildebrandem baronem v. Loebenem (1661–1730), towarzyszem broni z pól bitewnych. Swego sojusznika pietyści mieli również w osobie Friedricha Wilhelma v. Grumbkowa (1678–1739), doradcy kronprinza (następcy tronu). Grumbkow był synem wielkiego protektora Natzmera, Joachima Ernsta v. G. (1637–1690). Jeszcze większe znaczenie dla Cansteina i Natzmera miały żywsze kontakty między kronprinzem, a jego krewnym księciem anhalckim Leopoldem (1676–1747), którego matką była księżna Orańska Henrietta Katarzyna. Książę Leopold dowodził pruska piechotą w bitwie pod Höchstädt 13 sierpnia 1704 r. O ścisłym związku Natzmera z ruchem pietystycznym świadczy również m.in. jego udział w głośnym sporze akademickim powstałym wokół profesora prawa Christiana Thomasiusa (1655–1728) i sporze światopoglądowym wokół Christiana Wolffa z Halle wywołanym przez Augusta Hermanna Francke'go i wydział teologiczny uniwersytetu w Halle. Thomasius, który był obrońcą idei głoszonych przez Franckego, Antona i Langoego w Lipsku, wywarł ogromne wrażenie na prawnikach i licznych studentach teologii uniwersytetu w Halle²⁴. Małżeństwo z hrabiną v. Zinzendorf, jak tego oczekiwano, zbliżyło pietystów do następcy tronu. Natzmer stał się łącznikiem między centrum pietyzmu

²² K.W. Schöning, op.cit., s. 360 n., 372; K. Priesdorf von, op.cit., Bd. 1, s. 67.

²³ H. G. Bloth, op.cit., s. 91–93.

²⁴ Ibidem, s. 95–100.

w Halle, a dworem pruskim. Dotąd Fryderyk Wilhelm znał go jako obowiązkowego żołnierza i wzorcowego organizatora. Spotkali się podczas kampanii francuskiej. W 1707 r. 18-letni następca tronu przez trzy dni gościł w kwaterze polowej Natzmera. Godne odnotowania jest jednak to, że Fryderyk Wilhelm obejrzał sobie przedtem budynek fundacji Francke'go w Halle. Niewątpliwie zainteresowanie to wzbudził w nim Natzmer. Dwa lata później spotkali się przed bitwą pod Malplaquet. Atmosfera tego spotkania była jednak mniej korzystna. Natzmer pozostawał w konflikcie z księciem anhalckim Leopoldem. Spór wybuchł na tle rywalizacji o dowództwo: „Monseigneur – zwrócił się Natzmer do księcia – odbiera mi Pan dowództwo? Wiem dobrze, co jestem winny waszej Wysokości, ale wiem też, co jestem winny sam sobie”. Zawrócił swego konia i udał się do księcia Eugeniusza Sabaudzkiego, któremu zdenerwowany oświadczył: „księżęta mogą o wszystkim decydować, ale nie o honorze szlachcica”. Natzmer kazał zameldować następcy tronu, że po bitwie już nigdy więcej nie wyciągnie szabli dla swego pana. Kronprinz przyjął to ze zrozumieniem. 11 września 1709 r. doszło do bitwy, w której Natzmer odznaczył się tak bardzo, że zasłużył na wdzięczność i podziw następcy tronu. Jeszcze raz, w 1711 r., miała miejsce rozmowa kronprinza z Natzmerem o Auguście Hermannie Francke²⁵.

Natzmer zmarł 13 maja 1739 r. w Berlinie w wieku 85 lat, z czego 67 lat poświęcił służbie państwowej i wojskowej²⁶. Uczestniczył w 29 oblężeniach i 8 bitwach, był 8-krotnie ciężko ranny i 3 razy wzięty do niewoli. 19 maja 1739 r. został uroczystie pochowany w podziemiach kościoła garnizonowego w Berlinie. Mowę żałobną na życzenie króla Fryderyka Wilhelma I wygłosił rotmistrz pułku Gens d'armes v. Kameke. Przed śmiercią Natzmera odwiedzili pastory Roloff i Beyer. Georg Beyer (1709–1755) był studentem w Halle. W wieku 19 lat został pastorem w Cecenowie w synodzie słujskim, a następnie we Wrzosowie w synodzie kamięńskim, a w końcu w Budowie w synodzie bytowskim (1748–1755). Współczesny kronikarz napisał o Natzmerze: „Był pobożnym, prostodusznym człowiekiem, kochającym dobroczynność, przyjaciel v. Cansteina, Franckego i Spenera; zawdzięczał swój awans na najwyższe godności i sławę nie swoim wielkim operacjom, ale swojemu poświęceniu, wiernej służbie i niezłomnej odwadze”²⁷.

Natzmer był dwukrotnie żonaty. W 1687 r. poślubił damę dworu księżnej brandenburskiej Sophie Tugendreich z d. v. Wrech, która rok później zmarła w połogu. 2 listopada 1704 r. poślubił baronową Charlotte Justinę z d. v. Gersdorff (ur. 1675 r., zm. 31 sierpnia 1763 r. w Berlinie), wdowę po hr. v. Zinzendorffie. Mieszkali przy fiszmarku w Berlinie (Köllnischen Fischmarkt). Z drugiego małżeństwa pochodzili dwaj synowie, którzy zmarli bezpotomnie jeszcze przed śmiercią ojca: Heinrich Ernst był rotmistrzem w pułku von Geßler. Zmarł w 1737 r. w Białogardzie. Starszy z braci, Karl Dubislaw (ur. 7 września 1705 r.) był radcą Kamery Wojny i Domen

²⁵ *Ibidem*, s. 97.

²⁶ K.W. Schöning von, *op.cit.*, s. 18, 19.

²⁷ H. G. Bloth, *op.cit.*, s. 110.

w Szczecinie i zmarł 31 lipca 1738 r.²⁸. Był zamieszany w aferę, która skończyła się ogromnym zadłużeniem i uwięzieniem w twierdzy kostrzyńskiej. Ojciec próbował go ratować, ale spłata długu w wysokości 100 tysięcy talarów przekraczała jego możliwości finansowe. Stary feldmarszałek otrzymał wsparcie króla, który doprowadził do ugody i spłaty wierzycieli syna²⁹. Wdowa po feldmarszałku z wdzięczności podarowała 19 sierpnia 1739 r. królowi dom w Berlinie.

Od 1702 r. Natzmer był (po zmarłym bracie) zarządcą domen (*Amtshauptmann*) w Nowogardku (*Naugard*, okr. koszaliński), Maszewie (okr. nowogardzki), Błotnie (*Friedrichsberg*, okr. nowogardzki) i Golezewie (okr. kamieński) oraz prałatem katedralnym w Kołobrzegu. Dziedziczył Lubowo (okr. koszaliński), Chocimino (okr. sławieński), Objazdę (okr. słupski) oraz Janowice i Janowiczki (okr. lęborski)³⁰.

Dzięki małżeństwu jego ojca z Barbarą v. Weiher rodzina Natzmerów weszła w bliskie kontakty ze szlachtą ziemi lęborskiej. Barbara v. Weiher była siostrą starosty Franza v. Weihera, właściciela Nowęcina, Szczenurza, Rozgórza oraz części Skarszewa i Gęsi³¹. Z małżeństwa z Joachimem Heinrichem v. Natzmerem, oprócz Dubisława Gneomara, pochodzili jeszcze m. in: Nikolaus Ernst – tajny radca Zarządu Pomorza i prałat katedralny kamieński oraz córki Maria Barbara i Margaretha. Maria Barbara (zm. 1726 r.) wyszła 1 września 1675 r. w Nowęcinie za Ewalda Friedricha v. Jannewitza, właściciela Janowic i Janowiczek oraz majora w służbie polskiej. Po śmierci męża w 1702 r. stała się właścicielką posiadłości, które po jej śmierci w 1726 r. przypadły bratu Dubisławowi Gneomarowi. Feldmarszałek dziedziczył kompleks janowicki do swej bezpotomnej śmierci. Zdażył wznieść pałac w Janowicach, rozbudowany później przez von der Ostenów. Margaretha poślubiła starostę baldenburskiego i dziedzica Wrześcia Dietricha v. Weihera. Po bezpotomnej śmierci Nikolausa Ernesta v. Natzmera, to właśnie potomkowie Weihera odziedziczyli cały kompleks nowęciński i janowicki. Ci liczni spadkobiercy zawarli 17/18 sierpnia 1739 r. w Osowie Lęborskim kontrakt, na mocy którego dobra janowickie przejęła wnuczka Margarethy v. N. Charlotta Margaretha Idea v. Weiher, żona Georga v. Weihera (nadstarosty lęborsko-bytowskiego). Już w 1740 r. sprzedała je szwagrowi męża Georgowi v. Czapskiemu³².

²⁸ K. W. Schöning, op.cit., s. 410; L. Zedlitz Neukirch von, *Neues Preussisches Adels-Lexicon*, Leipzig 1836–1843, Bd. 3, s. 447, 448; *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch*, Gotha 1906, s. 531.

²⁹ H. G. Bloth, op.cit., s. 110.

³⁰ R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Königsberg 1858, Bd. 1, Beil. IX, s. 101; K. W. Schöning, op.cit., s. 3, 408.

³¹ F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, op.cit., s. 404.

³² *Ibidem*, s. 206, 365, 367, 405, 414.